

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ

*Επιμορφωτικό – υποστηρικτικό υλικό
Πράξη: «Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στις δεξιότητες
μέσω εργαστηρίων» (MIS 5092064)*

ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ 2014-2020» που συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και
την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο)

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΜΑΙ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΩ –
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΑΙΣΘΗΣΗ & ΕΥΘΥΝΗ

«Ανάπτυξη Δεξιοτήτων 21^{ου} αιώνα (4Cs) στο ΓΥΜΝΑΣΙΟ»

Ευφροσύνη Κωσταρά

«Ανάπτυξη Δεξιοτήτων 21ου αιώνα (4Cs)

Σύνδεση της Θεματικής Ενότητας «Ενδιαφέρομαι & Ενεργώ» με Ε.Ω.Π. και Σχολική Ζωή ως προς τον άξονα των «Δεξιοτήτων του 21^{ου} αι»

Η θεματική ενότητα «Ενδιαφέρομαι & Ενεργώ – Κοινωνική Συναίσθηση και Ευθύνη» συνιστά πεδίο διερεύνησης και προσέγγισης τρόπων ανάπτυξης κοινωνικής και πολιτικής συνείδησης, συμμετοχικότητας και ευαισθητοποίησης για την προαγωγή των δικαιωμάτων και την καλλιέργεια δημοκρατικής συμπεριφοράς και ευθύνης των μαθητών/-τριών ως ενεργών πολιτών του 21^{ου} αιώνα. Οι τρεις βασικές θεματικές υποκατηγορίες που προβλέπονται ανά τάξη:

Ανθρώπινα δικαιώματα (Α΄ Γυμνασίου)

Εθελοντισμός, διαμεσολάβηση (Β΄ Γυμνασίου)

Συμπερίληψη: Αλληλοσεβασμός, διαφορετικότητα/ ΣΕΠ (Γ΄ Γυμνασίου)

στις οποίες ο εκπαιδευτικός μπορεί να εντάξει και να επεξεργαστεί με τους μαθητές/-τριες επιμέρους θέματα, όπως: *ισότητα, αντιμετώπιση διακρίσεων (φυλετικών, έμφυλων, κοινωνικών), προκαταλήψεις και στερεότυπα, αξιοπρέπεια, φιλανθρωπία, κοινωνική ευαισθησία, κοινωνική ευθύνη, ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, δικαιώματα γυναίκας – παιδιού - ΑΜΕΑ, δημοκρατία, διαφάνεια – διαφθορά, σχολικός και διαδικτυακός εκφοβισμός κ.ά.*, αποτελούν το πεδίο πάνω στο οποίο επιδιώκεται η καλλιέργεια των «Δεξιοτήτων του 21^{ου} αι», με στόχο την παιδεία για την αξιοπρέπεια και τη δημοκρατία.

Η επεξεργασία των παραπάνω θεματικών μπορεί να συνδεθεί διαθεματικά και υπερ-επιστημονικά με άλλα **Προγράμματα της Σχολικής Ζωής και Σχολικών Δραστηριοτήτων**, όπως και με τα ισχύοντα **Προγράμματα Σπουδών**. Λαμβάνοντας υπόψη το θεσμικό πλαίσιο των «Εργαστηρίων Δεξιοτήτων», σύμφωνα με το οποίο τα Ε.Δ. «τέμνουν» **κάθετα και οριζόντια** το πρόγραμμα των άλλων μαθημάτων και του Εβδομαδιαίου Ωρολογίου Προγράμματος (Ε.Ω.Π.), ορισμένες δραστηριότητες μπορούν να σχεδιαστούν ως εφαρμογές συγκεκριμένων γνωστικών αντικειμένων, να συνδεθούν με άλλα μαθήματα και να υλοποιηθούν σε συνεργασία με εκπαιδευτικούς άλλων ειδικοτήτων. Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί, επίσης, να αξιοποιήσει τις ψηφιακές εκπαιδευτικές πλατφόρμες **e-class** και **e-me** για ασύγχρονη επεξεργασία υλικού από τους μαθητές/-τριες και γενικότερα να κάνει χρήση του μοντέλου της **ανεστραμμένης τάξης** (flipped classroom), η οποία συμβάλλει στη βέλτιστη διαχείριση του περιορισμένου διδακτικού χρόνου με προετοιμασία των μαθητών/-τριών από το σπίτι, παρέχοντας μεγαλύτερη άνεση χρόνου στη διάρκεια υλοποίησης των Εργαστηρίων.

Επιπλέον, ο/η εκπαιδευτικός που επεξεργάζεται, για παράδειγμα, με την ομάδα των μαθητών/-τριών κάποιο θέμα σχετικά με το **δημοκρατικό πολίτη**, τη **διαφορετικότητα**, τη **συμπερίληψη**, τα **ανθρώπινα δικαιώματα** ή τον **εθελοντισμό** και την **αλληλεγγύη**, μπορεί να επιλέξει αντίστοιχα υλικό από διάφορα Προγράμματα φορέων που έχουν αναρτηθεί στην ιστοσελίδα του ΙΕΠ. Επίσης, άλλες δραστηριότητες των εργαστηρίων, που μπορεί να περιλαμβάνουν έρευνες, συνεντεύξεις, κατασκευές, δημιουργική έκφραση, ρητορική και αντιλογίες κ.ά., μπορούν να επεκταθούν ή να συνδυαστούν με αντίστοιχες σε σχετικό **Πρόγραμμα Σχολικών Δραστηριοτήτων** που υλοποιείται στο σχολείο. Τέλος, η επεξεργασία των θεματικών μπορεί να οδηγήσει στην ανάληψη **δράσεων εθελοντισμού** ή **διαμεσολάβησης** εντός της σχολικής κοινότητας, οι οποίες συνδράμουν στην καλλιέργεια της **ενεργού πολιτείας** των μαθητών/-τριών και την ανάπτυξη «Δεξιοτήτων του 21^{ου} αι».

Τέτοιου είδους δράσεις αποτυπώνονται ως στόχοι στο **Σχέδιο Δράσης της Σχολικής Μονάδας**, που καταρτίζεται στην αρχή της χρονιάς.

«Δεξιότητες του 21^{ου} αιώνα» (4cs)

Οι ραγδαίες εξελίξεις στο κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο των σύγχρονων πολυπολιτισμικών κοινωνιών επιβάλλουν τον προσανατολισμό τους προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης των «Δεξιοτήτων του 21ου αιώνα». Από τις τελευταίες ήδη δεκαετίες του 20ού αιώνα η διεθνής εκπαιδευτική κοινότητα άρχισε να θέτει στο επίκεντρο της επιστημονικής συζήτησης την έννοια των *δεξιοτήτων και ικανοτήτων* (skills & competencies) και να αναζητεί τις βέλτιστες διδακτικές πρακτικές και μεθόδους για την ανάπτυξή τους στο μαθητικό πληθυσμό. Το όραμα των «Δεξιοτήτων του 21ου αιώνα» εμπεριέχει το σύνολο των γνώσεων και δεξιοτήτων που χρειάζεται να διαθέτουν τα άτομα για την προσωπική τους ολοκλήρωση, την κοινωνική ένταξη, τη συμμετοχή τους στους δημοκρατικούς θεσμούς και την ενεργό πολιτεϊότητα.

Στο πλαίσιο αυτό τα «Εργαστήρια Δεξιοτήτων», σε άμεση διασύνδεση με τα *Προγράμματα Σπουδών* μέσα από υπερ-επιστημονικές και διαθεματικές προσεγγίσεις, αποσκοπούν στη μετάβαση από τις «σκληρές» δεξιότητες και τα 3Rs (*Reading, wRiting, aRithmetic / ανάγνωση, γραφή, αριθμητική*), στην ανάπτυξη των «ήπιων» δεξιοτήτων, που συνδέονται με το αξιακό σύστημα, τις στάσεις, τις αντιλήψεις, την προσωπικότητα του ατόμου και τις 4cs δεξιότητες (*critical thinking, communication, collaboration, creativity/ κριτική σκέψη, επικοινωνία, συνεργασία, δημιουργικότητα*).

Ακολούθως γίνεται σύντομη αναφορά στις τρεις υποκατηγορίες των «Δεξιοτήτων του 21ου αιώνα» (4cs) στον Θεματικό Άξονα «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ» και σε ορισμένα βασικά σημεία μεθοδολογικών προσεγγίσεων για την καλλιέργειά τους στους μαθητές/-τριες.

«Δεξιότητες Μάθησης 21ου αιώνα» (4cs)

Οι «**Δεξιότητες Μάθησης του 21^{ου} αιώνα**» - 4cs συμβάλλουν στην ανάπτυξη της δημιουργικής σκέψης και της καινοτομίας, καθώς και στην καλλιέργεια της μεταγνώσης, ώστε οι μαθητές/-τριες να μαθαίνουν πώς να μαθαίνουν και να είναι σε θέση να αναπτύξουν δεξιότητες αυτορρύθμισης, αναστοχασμού και αυτοαξιολόγησης. Ο προσανατολισμός προς τις «Δεξιότητες Μάθησης του 21^{ου} αι» μέσα από την επεξεργασία των θεματικών της ενότητας «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ» αποβλέπει στην ανάληψη δράσης και στην ευαισθητοποίηση των μαθητών/-τριών ως ενεργών πολιτών του 21^{ου} αιώνα. Συγκεκριμένα:

➤ Η **κριτική σκέψη** ωθεί τους μαθητές/-τριες να αμφισβητούν στερεότυπα, να αντιμάχονται προκαταλήψεις, να αναζητούν την αλήθεια, να διακρίνουν μεταξύ αντικειμενικού γεγονότος και υποκειμενικής άποψης, να αναγνωρίζουν μορφές παραπλανητικής μεθόδευσης.

➤ Η **συνεργασία** διδάσκει τη σπουδαιότητα της ομαδικότητας, της ανάληψης ρόλων και της διαχείρισης πιθανών συγκρούσεων, την αποτελεσματικότητα της συλλογικής δράσης και την αξία της δημοκρατικής συμμετοχής.

➤ Η **επικοινωνία** οδηγεί στην εδραίωση της αμοιβαίας κατανόησης, στην αποτελεσματική μεταφορά των πληροφοριών και ιδεών, στην ανάπτυξη της ικανότητας έκφρασης προσωπικών απόψεων και ενεργητικής ακρόασης.

➤ Η **δημιουργικότητα**, τέλος, επιτρέπει στους μαθητές/-τριες να σκέπτονται με τρόπο μοναδικό, που άλλοι δεν έχουν έως τώρα σκεφτεί, «έξω από το κουτί» (*thinking outside the box*), να εξετάζουν κάθε θέμα από πολλές οπτικές και να οδηγούνται στην παραγωγή ευφάνταστων ιδεών και δημιουργιών.

Στενά συνδεδεμένη με τη δημιουργικότητα είναι η έννοια της **αποκλίνουσας σκέψης**, την οποία εισήγαγε ο Guilford και σχετίζεται με τη νοητική διαδικασία παραγωγής δημιουργικών ιδεών σε συνδυασμό με την αναζήτηση πολλών δυνατών λύσεων. Ο Edward de Bono επινόησε τον όρο «**πλάγια σκέψη**» (*lateral thinking*), που αφορά την ικανότητα του ατόμου να σκέπτεται δημιουργικά και να χρησιμοποιεί την έμπνευση και την φαντασία του, για να παράγει νέες ιδέες και να λύνει προβλήματα, βλέποντάς τα από διαφορετικές οπτικές γωνιές.

Για την ανάπτυξη των «Δεξιοτήτων Μάθησης 21ου αιώνα» (4cs) μέσα από την επεξεργασία θεμάτων του «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ», ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει από μεγάλη ποικιλία διδακτικών τεχνικών που βασίζονται σε μαθητοκεντρικές, συνεργατικές, βιωματικές πρακτικές, οι οποίες χρειάζεται να χαρακτηρίζονται από ποικιλία ερεθισμάτων, ευελιξία στην υλοποίηση και διαβάθμιση επιπέδων δυσκολίας βάσει των εκπαιδευτικών αναγκών των μαθητών/-τριών και της δυναμικής της τάξης.

«Ψηφιακή μάθηση 21ου αιώνα» (4cs σε ψηφιακό περιβάλλον)

Η ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων, στις οποίες εντάσσεται ο ψηφιακός γραμματισμός (Information literacy), ο τεχνολογικός γραμματισμός (Technology literacy) και ο γραμματισμός των Μέσων Επικοινωνίας (Media literacy), συνιστά έναν από τους βασικούς στόχους των εκπαιδευτικών συστημάτων και πεδίο στρατηγικού σχεδιασμού όλο και περισσότερων χωρών. Η πιο πρόσφατη ευρωπαϊκή πολιτική αποτυπώνεται στην πρωτοβουλία «Ευρώπη 2020», στο πλαίσιο της οποίας δημιουργήθηκε το Σχέδιο Δράσης «Ψηφιακή Εκπαίδευση» (Digital Education Action Plan).

Μέσα από την εξέταση θεμάτων της ενότητας «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ», όπως «ασφάλεια στο διαδίκτυο», «διαδικτυακός εκφοβισμός» κ.ά., μπορούν να αναπτυχθούν οι «Δεξιότητες Ψηφιακής μάθησης 21^{ου} αι.», δηλαδή η ψηφιακή κριτική σκέψη, η ψηφιακή επικοινωνία, η ψηφιακή συνεργασία, η ψηφιακή δημιουργικότητα. Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να αξιοποιήσει το Digcomp για την ανάπτυξη δεξιοτήτων ψηφιακής νοημοσύνης στους μαθητές/-τριες και να τους ενημερώσει για τον Κώδικα Δεοντολογικής Συμπεριφοράς στο διαδίκτυο (κανόνες Netiquette). Παράλληλα, μέσα από ομαδοσυνεργατικές δραστηριότητες, όπως ιστοεξερευνήσεις, αναζήτηση ψηφιακού υλικού, δημιουργία ψηφιακών έργων ποικίλων μορφών (παρουσιάσεις, ψηφιακές αφηγήσεις, βίντεο, αφίσες, κόμικς κ.ά.) αναπτύσσονται συνδυαστικές δεξιότητες ψηφιακής τεχνολογίας, επικοινωνίας και συνεργασίας, όπως και η ψηφιακή δημιουργικότητα.

Η ενίσχυση της ψηφιακής κριτικής σκέψης των μαθητών/-τριών μπορεί να γίνει μέσα από την υλοποίηση εργασιών που θα στοχεύουν στην ενημέρωση για τις ποικίλες παγίδες του διαδικτύου και τον τρόπο που πραγματοποιείται ο κυβερνοεκφοβισμός (cyberbullying), για τις ποικίλες μορφές που αυτός μπορεί να λάβει και για μεθόδους προστασίας και ασφάλειας στο διαδίκτυο. Είναι σημαντικό οι μαθητές/-τριες κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο να μην δέχονται άκριτα τις πληροφορίες, αλλά να είναι σε θέση να τις «φιλτράρουν», να ελέγχουν πόσο αξιόπιστες ή «ουδέτερες» από πολιτική ή κοινωνική άποψη είναι οι πηγές τους (π.χ. ιστοσελίδες ρατσιστικού περιεχομένου ή σεξιστικών μηνυμάτων) και να διασταυρώνουν αν οι πληροφορίες είναι αληθινές (hoax, fake news).

«Παραγωγική μάθηση μέσω των τεχνών και της «δημιουργικότητας»

Η **Παραγωγική Μάθηση** συνιστά ένα νέο μοντέλο μάθησης που στοχεύει στην ουσιαστική συμμετοχή των μαθητών/-τριών στη διαδικασία της μάθησης και στην πραγματοποίηση των στόχων και οραμάτων τους, με βασική αρχή ότι η μάθηση αποκτάται

μέσα από την εμπειρία σε συνθήκες πραγματικές. Ως εκπαιδευτική διαδικασία συνδέει τη μάθηση με τη ζωή, βοηθώντας το άτομο να κτίσει πάνω στην εμπειρία του, κάνοντας χρήση των ικανοτήτων του για την επίτευξη ενός στόχου.

Στην ενίσχυση της *Παραγωγικής Μάθησης* συμβάλλει η υλοποίηση ευφάνταστων δραστηριοτήτων που μπορούν να ενταχθούν σε εργαστήρια της θεματικής ενότητας «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ» στο πλαίσιο της «**ενσώματης μάθησης**» (*embodied learning*), η οποία συνιστά μια κιναισθητική, πολυτροπική, βιωματική διαδικασία με συμμετοχή του ανθρώπινου σώματος για τη μεταφορά μηνυμάτων. Η εφαρμογή της μεθόδου της «**μετασηματίζουσας μάθησης**» και η αξιοποίηση στη διδακτική πράξη της τέχνης με βιωματική επαφή των μαθητών/-τριών μ' αυτή (θεατρικό παιχνίδι, δραματοποίηση, παραστατικές τέχνες, εικαστικές τέχνες κ.ά.) ενισχύουν την *Παραγωγική Μάθηση* και συμβάλλουν στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας.

Μεθοδολογίες ανάπτυξης «Δεξιοτήτων του 21^{ου} αιώνα» στη Θεματική Ενότητα «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ»

Η ανάπτυξη των «Δεξιοτήτων του 21^{ου} αιώνα» κατά την επεξεργασία θεματικών της Ενότητας «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ» υλοποιείται μεθοδολογικά μέσω **μαθητοκεντρικών** και **συνεργατικών** διδακτικών προσεγγίσεων, οι οποίες εστιάζουν στη **βιωματική μάθηση** και μπορούν να περιλαμβάνουν ποικιλία διδακτικών μεθόδων και τεχνικών, όπως, για παράδειγμα: μέθοδος project, ιδεοθύελλα, παιχνίδια ρόλων, θεατρικό παιχνίδι, επίλυση προβλήματος, εννοιολογική χαρτογράφηση, βιογραφικές αφηγήσεις ή «αφηγήσεις ζωής», αντιπαράθεση επιχειρημάτων (debate), «έξι καπέλα σκέψης του De Bono», μετασηματίζουσα μάθηση, μοτίβα έντεχνου συλλογισμού (visible / artful thinking), αλλά και δραστηριότητες, όπως π.χ.: δημιουργική γραφή (π.χ. ιστορίες, χαϊκού, ακροστιχίδες, ημερολόγιο κ.ά.), παρουσίαση εννοιών μέσα από τη ζωγραφική, κολάζ, χειροτεχνίες κ.ά., δημιουργία βίντεο, κόμικς, ψηφιακής αφήγησης, αφίσας, επεξεργασία φωτογραφίας κ.λπ. μέσω της ψηφιακής τεχνολογίας, ιστο-εξερευνήσεις μέσω διαδικτύου κ.λπ.

Βασική μεθοδολογική προσέγγιση θεμάτων σχετικών με την *ενεργό πολιτειότητα*, τη *δημοκρατία*, την *κοινωνική ευθύνη*, τις *ευάλωτες κοινωνικές ομάδες* κ.ά. της θεματικής ενότητας «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ» συνιστά η **διερευνητική - ανακαλυπτική μάθηση**, η οποία στο πλαίσιο της *συμμετοχικής και βιωματικής διδασκαλίας* συμβάλλει στην ανάπτυξη των «Δεξιοτήτων του 21^{ου} αι.». Οι δραστηριότητες που στηρίζονται στην αναζήτηση της γνώσης από τους ίδιους/ίδιες μαθητές/τριες δίνουν τη δυνατότητα να διερευνούν και να ανακαλύπτουν (*ανακαλυπτική μάθηση*), να οικοδομούν τη γνώση (*εποικοδομητισμός*) και να αποκτούν κοινωνικές και επικοινωνιακές δεξιότητες (*κοινωνιοπολιτισμικές θεωρήσεις*) μέσα σε αυθεντικά περιβάλλοντα μάθησης, καλλιεργώντας την *κριτική εγγράμματη πολιτειότητα* (citizenship).

Η **ομαδοσυνεργατική διδασκαλία** συνιστά βασική μέθοδο στο πλαίσιο της φιλοσοφίας των «Εργαστηρίων Δεξιοτήτων». Μέσα από την εφαρμογή ομαδοσυνεργατικών πρακτικών επιδιώκεται η ανάπτυξη δεξιοτήτων, όπως η επικοινωνία και η συνεργασία, η καλλιέργεια της ενσυναίσθησης, της ευαισθησίας και του σεβασμού απέναντι στη διαφορετικότητα (π.χ. φύλο, εθνικότητα, θρησκεία, ευάλωτες κοινωνικές ομάδες). Ο ρόλος των μαθητών/-τριών είναι ενεργητικός, με τους ίδιους/ίδιες να βρίσκονται στο κέντρο της διδασκαλίας (μαθητοκεντρική) ως ενεργά, ερευνητικά και κριτικά υποκείμενα, με εμπλοκή σε διαδικασίες που έχουν νόημα γι' αυτούς/-ές, ενώ ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι συντονιστικός, «διευκολυντικός», υποστηρικτικός και εμπυχωτικός. Από κύριο φορέα της

γνώσης μετασχηματίζεται σε καθοδηγητή της προσπάθειας των μαθητών να την αναζητήσουν, να την επεξεργαστούν και να συνθέσουν σταδιακά και ενεργητικά τη νέα γνώση (μέθοδος γνωστικής «σκαλωσιάς»).

Μια ενδιαφέρουσα παραλλαγή της ομαδοσυνεργατικής μεθόδου είναι η **μέθοδος Jigsaw** (τεχνική παζλ), στην οποία γίνεται εναλλαγή των μαθητών σε μεικτές και εξειδικευμένες ομάδες (<https://www.jigsaw.org/>). Σαν ένα παζλ, δηλαδή, οι μαθητές/-τριες εντάσσονται αρχικά σε ανομοιογενείς ομάδες σύνθεσης, στη συνέχεια δημιουργούνται ομάδες ειδίκευσης, στις οποίες θα εμπεδωθεί η εξειδικευμένη γνώση, και στο τέλος επανέρχονται στις αρχικές ομάδες για τη σύνθεση των πληροφοριών. Κύριο γνώρισμά της μεθόδου αποτελεί η **αυτο-ρυθμιζόμενη μάθηση**, εφόσον οι μαθητές αναλαμβάνουν τον ευθύνη της δράσης τους για την επίτευξη των στόχων, ενώ ως πρακτική ενισχύει τη συμπερίληψη.

Την ανάπτυξη ομαδικού πνεύματος και συνεργατικού κλίματος, που είναι απαραίτητα σε δράσεις εθελοντισμού, διαμεσολάβησης ή αλληλεγγύης, οι οποίες περιλαμβάνονται στον θεματικό κύκλο «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ», ενισχύει, επίσης, η αξιοποίηση του **θεατρικού παιχνιδιού** (παιχνίδια ρόλων, δραματοποίηση κ.λπ.) στο πλαίσιο της «ενσώματης μάθησης», μέσα από το οποίο αναδεικνύονται σκέψεις, βιώματα και συναισθήματα. Η αξιοποίηση της θεατρικής τέχνης, και ιδίως του θεατρικού παιχνιδιού, συνιστά σημαντικό μεθοδολογικό εργαλείο για την επεξεργασία θεμάτων που αφορούν φυλετικά ή σεξιστικά στερεότυπα, διακρίσεις, κοινωνικό αποκλεισμό, φαινόμενα σχολικού εκφοβισμού, αντιμετώπιση ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, που εμπεριέχονται στη θεματική ενότητα «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ», καθώς μέσα από αυτό οι μαθητές/-τριες μπορούν με διασκεδαστικό τρόπο να έρθουν σε επαφή με το διαφορετικό και να εξοικειωθούν μαζί του. Παράλληλα, συμβάλλει στην ευαισθητοποίησή τους και στην ανάπτυξη δεξιοτήτων για την αντιμετώπιση στερεοτύπων και προκαταλήψεων, ενισχύοντας την πολυπολιτισμική επικοινωνία, την αποδοχή των διαφορών, τη συμπερίληψη. Ιδιαίτερα σημαντικά είναι και τα παιχνίδια «συνεργασίας και εμπιστοσύνης», που μπορούν να υλοποιηθούν στην αρχή ενός εργαστηρίου και βοηθούν στο «πλησίασμα» των μαθητών/-τριών, την ανάπτυξη συνεργασίας και επικοινωνίας και την ενίσχυση της δημιουργικότητάς τους.

Η αντιπαράθεση μέσω επιχειρημάτων (**debate**) προτείνεται, επίσης, ως μέθοδος προσέγγισης θεμάτων της Ενότητας «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ» σε αμφιλεγόμενα ζητήματα, όπως π.χ. το θέμα της μετανάστευσης ή της αποδοχής των προσφύγων, των έμφυλων στερεοτύπων στον εργασιακό χώρο κ.λπ. Η αντιπαράθεση σε ένα δομημένο περιβάλλον δίνει στους συμμετέχοντες την ευκαιρία να παρουσιάσουν και να υπερασπιστούν τα επιχειρήματά τους, να αντικρούσουν και να καταλήξουν σε συμπεράσματα σχετικά με τα επιχειρήματα των αντιπάλων τους (βλ. παράδειγμα).

Υπάρχουν πολλές διαφορετικές μορφές debate, που μπορεί να εξελίσσονται μεταξύ ατόμων ή ομάδων. Οι βασικές μορφές του ποικίλλουν, όσον αφορά τα χρονικά όρια των ομιλιών, τη σειρά και τον τρόπο ανάπτυξης των επιχειρημάτων. Βασική στρατηγική αποτελεί όχι μόνο η απόδειξη της ορθότητας της δικής τους θέσης αλλά και η ανάδειξη των αδυναμιών των επιχειρημάτων των αντιπάλων, που προϋποθέτει την κατανόηση σε βάθος του θέματος. Ως μεθοδολογία ενέχει και προσανατολισμό STEM εκπαίδευσης, καθώς οι μαθητές/-τριες μαθαίνουν να αναστοχάζονται κριτικά στη διαδικασία επίλυσης αυθεντικών προβλημάτων και αποκτούν δεξιότητες κριτικής σκέψης, επικοινωνίας και συνεργασίας, ενώ διασφαλίζει την πρακτική εξάσκησή τους σε μελλοντικά επαγγελματικά STEM μονοπάτια, μαθαίνοντας

πώς υπερασπίζονται το αποδεικτικό υλικό που στηρίζει τα επιχειρήματά τους, ώστε να πείσουν τους άλλους για την αξία του.

Η **τεχνική των «έξι καπέλων σκέψης» του De Bono** μπορεί να αξιοποιηθεί για την ανάπτυξη της κριτικής και της δημιουργικής σκέψης. Στην ουσία αποτελεί τεχνική «παράλληλης σκέψης» που βοηθά στην απόκτηση σφαιρικής άποψης μέσα από την εκτίμηση διαφορετικών οπτικών (βλ. παράδειγμα). Οι μαθητές/-τριες υιοθετώντας την οπτική του καπέλου που «φορούν», αναλαμβάνουν την ανάπτυξη αντίστοιχης επιχειρηματολογίας, επιτυγχάνοντας τη βαθύτερη κατανόηση του προβλήματος, τη συγκέντρωση της σκέψης στο στόχο που έχει τεθεί, την πρωτοτυπία και τη δημιουργικότητα στις προτεινόμενες λύσεις.

Μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα μέθοδος, τέλος, που θα μπορούσε να εφαρμοστεί κατά την επεξεργασία θεμάτων της ενότητας «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ», για τα οποία υπάρχουν διφορούμενες απόψεις, στάσεις, συμπεριφορές, όπως π.χ. τα στερεότυπα, οι διακρίσεις, προκαταλήψεις κ.λπ., είναι η «**Μετασχηματίζουσα Μάθηση** μέσω της Αισθητικής Εμπειρίας» του Α. Κόκκου, η οποία εξελίσσεται σε έξι στάδια. Στόχος της μεθόδου είναι η ενδυνάμωση της κριτικής σκέψης και η αντιμετώπιση των εσφαλμένων «παραδοχών» (Mezirow). Ο μετασχηματισμός «προβληματικών» αντιλήψεων μέσω διενέργειας κριτικού στοχασμού συνιστά γόνιμο πεδίο ανάπτυξης δεξιοτήτων στους μαθητές/-τριες. Η παρατήρηση έργων τέχνης με στόχο την ενίσχυση «Δεξιοτήτων Μάθησης 21^{ου} αιώνα», όπως η κριτική σκέψη, η συνεργασία και η επικοινωνία, συνιστά βασική μεθοδολογική προσέγγιση επίτευξης του μετασχηματισμού αντιλήψεων.

Κατά την εφαρμογή της μεθόδου μπορεί να αξιοποιηθεί η τεχνική των τεσσάρων φάσεων παρατήρησης του Perkins ή εναλλακτικά να χρησιμοποιηθεί το μοτίβο έντεχνου συλλογισμού «Visible / Artful Thinking». Η θεωρία στηρίζεται στην παραδοχή ότι η τέχνη μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο, για να τεθεί σε λειτουργία η διαδικασία του μετασχηματισμού παγιωμένων αντιλήψεων, η οποία δύναται να οδηγήσει στην αναθεώρηση σκέψεων και στάσεων μέσα από τη διεργασία του κριτικού στοχασμού. Η διαδικασία είναι βιωματική και ο διδάσκων έχει σε αυτή ρόλο εμπυχωτή και συντονιστή, επιδιώκοντας τη διαμόρφωση κλίματος ελευθερίας στην έκφραση, εμπιστοσύνης και συνεργασίας. (Αναλυτικά για τα στάδια εφαρμογής της μεθόδου βλ. στο 1^ο παράδειγμα).

Αξιολόγηση ανάπτυξης «Δεξιοτήτων του 21^{ου} αι.» στη Θεματική Ενότητα «Ενδιαφέρομαι & Ενεργώ»

Η αξιολόγηση επίτευξης των στόχων που έχουν τεθεί από τον/την εκπαιδευτικό ως προς την ανάπτυξη «Δεξιοτήτων του 21^{ου} αι.» μέσα από εργαστήρια της θεματικής ενότητας είναι ποιοτική. Μέσω της **παρατήρησης** (observation) από τον/την εκπαιδευτικό του τρόπου εργασίας στο πλαίσιο ομάδων αξιολογείται η δημιουργικότητα, η κριτική σκέψη και η ικανότητα για συνεργασία και επικοινωνία. Οι παρατηρήσεις αποτυπώνονται μέσω **περιγραφικής αξιολόγησης** και **δεικτών** με χρήση των εργαλείων **CDCs & DigComp2**.

Χρήσιμα εργαλεία αξιολόγησης είναι η **αυτοαξιολόγηση** (quiz self-assessment), η **ετεροαξιολόγηση** (peer-assessment) και ο **φάκελος υλικού μαθητή/-τριας** (portfolio). Επιπλέον, μπορούν να χρησιμοποιηθούν οι ρουμπρικές αξιολόγησης (rubric assessment), οι σύνθετες ερευνητικές εργασίες (project), οι εννοιολογικοί χάρτες (concept map), το **ημερολόγιο** (diary). Σημαντική, επίσης, είναι η διαμορφωτική αξιολόγηση μέσω ποιοτικών μεθόδων παρακολούθησης, όπως το focus group, ο «κριτικός φίλος» και οι εκδηλώσεις «διάχυσης» των αποτελεσμάτων.

- ASCD (2015). *New Coalition Promotes College, Career, and Citizenship Readiness*. Ανάκτηση 15/5/2021 από <http://www.ascd.org/news-media/Press-Room/News-Releases/New-ASCD-Coalition-Promotes-College-Career-Citizenship-Readiness.aspx>.
- Anderson, L., Krathwohl, D. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Addison Wesley Longman.
- Andreotti, V. O. & Souza, L. M. (2012). Global Citizenship Education "Otherwise". In V. O. Andreotti & L. M. Souza (Eds.) *Postcolonial Perspectives on Global Citizenship Education* (pp. 1-6). New York: Routledge.
- Armstrong, C. (2006). Citizenship in Global Perspective. *Policy & Practice: A Development Education Review*, 3, 14-25.
- Aronson, E. (2009). *The Jigsaw Classroom*. Available: <http://www.jigsaw.org>. Ανάκτηση 23-05-2021
- Aronson, E. & Patnoe, S. (2011). *Cooperation in the Classroom: The Jigsaw Method*. The United Kingdom: Printer & Martin Ltd.
- Bennett, RE, & Gitomer, DH (2009). Μετασχηματισμός της αξιολόγησης K-12. Στο C. Wyatt-Smith & J. Cumming (Eds.), *Ζητήματα Αξιολόγησης του 21ου αιώνα*. Νέα Υόρκη: Springer Publishing Company.
- Binkley, M., Erstad, O., Herman, J., Raizen, S., Ripley, M., Miller-Ricci, M., & Rumble, M. (2012). Defining Twenty-first century skills. In P. Griffin, B. McGaw & E. Care. (eds), *Assessment and Teaching of 21st Century Skills* (pp.17-66). New York: Springer.
- Bishop, J. L., & Verleger, M. A. (2013). The Flipped Classroom: A Survey of the Research. *ASEE National Conference Proceedings, Atlanta, GA, 30(9)*, 1-18.
- Branham, R.J. (1991). *Debate and Critical Analysis*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Bronner, S. (2011). *Critical Theory: A very short introduction*. NY: Oxford University Press.
- Brookfield, S. (2005). *The power of critical theory*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Buckingham, D., & Willett, R. (Eds.). (2006). *Ψηφιακές γενιές: Παιδιά, νέοι και νέα μέσα*. Mahwah: Lawrence Erlbaum.
- Γιαννούλη, Μ., Γκόβας, Ν. & Μερκούρη, Α. (2006). *Θέατρο στην εκπαίδευση: Δημιουργώντας νέους ρόλους στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην εκπαίδευση.
- Γιωτόπουλος, Γ., (2016). Εφαρμογή της μεθόδου «Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσω της Αισθητικής Εμπειρίας» στο θέμα του ρατσισμού. Στα *Πρακτικά 3ου Πανελληνίου Συνεδρίου - ΝΕΟΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ*, DOI:[10.13140/RG.2.2.33672.42243](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.33672.42243)
- Γιωτόπουλος, Γ., (2018). *Σχολείο και Τέχνες. Αναπτύσσοντας την Κριτική Σκέψη* Πάτρα: Το Δόντι.
- Γκόβας, Ν. (2001). *Για ένα Δημιουργικό Νεανικό Θέατρο – Ασκήσεις, Παιχνίδια, Τεχνικές*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γκόβας, Ν. (2003). *Το Θέατρο στην Εκπαίδευση. Χτίζοντας Γέφυρες*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γκόβας, Ν., Ζώνιου, Χ. (επιμ.) (2010). *Θεατροπαιδαγωγικά Προγράμματα με Τεχνικές Θεάτρου Φόρουμ για την Πρόληψη και την Κοινωνική Ενσωμάτωση*, Αθήνα: Όσμωση & Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.
- Crandon, P. (2006). *Understanding and Promoting Transformative Learning*, San Francisco: Jossey-Bass.
- De Bono, E., & Zimbalist, E. (1970). *Lateral Thinking* (pp. 1-32). London: Penguin.
- De Bono, E. (1986) *Six Thinking Hats*. Middlesex, UK: Viking.
- De Bono, E. (2017). *Six Thinking Hats*. UK: Penguin.

- Dewey, J. (1934 [1980]). *Art as Experience*. USA: The Penguin Group.
- Efland, A. (2002). *The Arts, Human Development and Education*. Berkeley: McCutcha.
- Eisner, E. (2002). *The Arts and the Creation of Mind*. New Haven: Yale University Press.
- Feldman, J., & Narayanan, S. (2004). Embodied Meaning in a Neural Theory of Language. *Brain and language*, 89(2), 385-392.
- Freiler, T., (2008). Learning Through the Body. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 37-47.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Herder and Herder.
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The Theory of Multiple Intelligence*. NY: Basic Books.
- Gardner, H. (1990). *Art Education and Human Development*. Los Angeles: The Getty Education Institute for the Arts.
- Griffin, P., McGaw, B. & Care, E. (eds) (2012). *Assessment and Teaching of 21st Century Skills*. New York: Springer.
- Guilford, J.P. (1950). Creativity. *American Psychologist* (5)9, 444-454.
- Illeris, K. (2009). Σύγχρονες θεωρίες μάθησης: 16 θεωρίες μάθησης με τα λόγια των δημιουργών τους (μτφρ. Γιώργος Κουλαουζίδης). Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Κανακίδου, Ε. & Παπαγιάννη, Β. (1994). *Διαπολιτισμική Αγωγή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κόκκος, Α. (2009α). Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Αισθητική Εμπειρία. *Εισήγηση στο 8th International Transformative Learning Conference* του Columbia University στις Βερμούδες (18-20/11/2009). Ανακτήθηκε στις 15/05/2021 από http://edu4adults.blogspot.com/2010/03/blog-post_09.html.
- Κόκκος, Α. (2009β). *Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Αισθητική Εμπειρία: Θεωρητικό πλαίσιο και μέθοδος εφαρμογής*. Ανακτήθηκε στις 15/05/2021 από http://www.adulteduc.gr/images/mm_aisthitiki_empeiria.pdf.
- Κόκκος, Α. (2011). «Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Αισθητική Εμπειρία: Η διαμόρφωση μιας μεθόδου». Στο Α. Κόκκος & Συνεργάτες. *Εκπαίδευση μέσα από τις Τέχνες* (σσ. 91-120). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κόκκος, Α. & Επιστημονική Ομάδα (2013). *Η Μεθοδολογία και τα Εκπαιδευτικά Υλικά του ARTIT*. Ε.Ε.Ε.Ε. Ανακτήθηκε στις 15/5/2021 από https://eclass.upatras.gr/modules/document/file.php/PN1453/ARTIT_METHODODOLOGY%20AND%20MODULES_GR.pdf
- Κουρετζής, Λ. (1991). *Το θεατρικό παιχνίδι (παιδαγωγική θεωρία, πρακτική και θεατρολογική προσέγγιση)*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Κουρετζής, Λ. (2008). *Το θεατρικό παιχνίδι και οι διαστάσεις του*. Αθήνα: Ταξιδευτής.
- Κωσταρά, Ε. (2016). Εφαρμογή της μεθόδου *Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Τέχνη* στη διδασκαλία της Ελένης του Ευριπίδη. *Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Εκπ/κού Συνεδρίου ΠΛΠΠ «Διδακτικές Διαδρομές στο σημερινό σχολείο»*, 164-176.
- Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2005). *Μεταγνωστικές Διεργασίες και Αυτό-ρύθμιση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Kampylis, P., & Berki, E. (2014). Nurturing creative thinking. *International Academy of Education*, 6. Ανακτήθηκε στις 15/5/2021 από <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002276/227680e.pdf>.
- Kivunja, C. (2015). Using De Bono's Six Thinking Hats Model to Teach Critical Thinking and Problem Solving Skills Essential for Success in the 21st Century Economy. *Creative Education*, (6), 380-391.
- Kokkos, A. (2013). The Use of Aesthetic Experience in Unearthing Critical Thinking. In A. Kokkos *Learning with adults* (pp. 205-217). Brill Sense.

- Kulzer, S., Pujol Priego Laia (2018). *DigComp into Action: Get inspired, make it happen. A user guide to the European Digital Competence Framework*. Publications Office of the European Union.
<https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC110624>
- Lingard, B., Mills, M., & Hayes, D. (2006). Enabling and Aligning Assessment for Learning: Some Research and Policy Lessons from Queensland. *International Studies in Sociology of Education*, 16(2), 83-103.
- Ματσαγγούρας, Η. (2007). *Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας. Στρατηγικές διδασκαλίας. Από την πληροφόρηση στην κριτική σκέψη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ματσαγγούρας, Η. (2010). *Ομαδοσυνεργατική Διδασκαλία και Μάθηση*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Μέγα, Γ. (2011). «Η τέχνη στο σχολικό σύστημα ως στοχαστική διεργασία». Στο Α. Κόκκος & Συνεργάτες. *Εκπαίδευση μέσα από τις Τέχνες* (σσ. 21-67). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Markman, A. B., & Brendl, C. M. (2005). Constraining Theories of Embodied Cognition. *Psychological Science*, 16(1), 6-10.
- McCarthy, K. F. (2001). *The Performing Arts in a New Era*. Santa Monica, CA: Rand.
- Mezirow, J. (1991). *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, J. & Συνεργάτες (2007). *Η Μετασχηματίζουσα Μάθηση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Νίκα, Μ., Βεκρής, Ε., Γκλιάου-Χριστοδούλου, Ν., Δάντη, Α. Ιωάννου, Σ., Κότσιρα, Α., Οικονόμου, Α., Παπαδημητρίου, Ε., Παπασταυρινίδου, Γ., Σοφού, Ε., Στράντζαλος, Α., Τσάφος, Β., Τσιαγκάνη, Θ. (2019). *Οδηγός Εκπαιδευτικού για την Περιγραφική Αξιολόγηση στο Γυμνάσιο. Τεύχη Α', Β', Γ'*. Αθήνα: Ι.Ε.Π. Διαθέσιμο στο <http://iep.edu.gr/el/deltia-tyrou-genika/odigos-ekpaideftikoy-gia-tin-perigrafiki-aksiologisi-sto-gymnasio>
- Niedenthal, P. M. (2007). Embodying Emotion. *Science*, 316, 1002–1005.
- OECD (2019). *OECD Skills Outlook 2019: Thriving in a Digital World*. OECD Publishing, Paris.
- Πετροπούλου, Ο., Κασιμάτη, Κ., Ρετάλης, Σ. (2015). *Σύγχρονες Μορφές Εκπαιδευτικής Αξιολόγησης με Αξιοποίηση Εκπαιδευτικών Τεχνολογιών*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Perkins, N. D. (1994). *The Intelligent Eye: Learning to Think by Looking at Art*. California: The Getty Education Institute for the Arts.
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon* 9(5).
- Rychen, D. S., & Salganik, L. H. (Eds.). (2003). *Key competencies for a successful life and well-functioning society*. Hogrefe Publishing.
- Σέξτου, Π. (2007). *Πρακτικές εφαρμογές θεάτρου στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Συμβούλιο της Ευρώπης (2020). *Περιγραφικοί Δείκτες – Χρήσεις και Σκοποί*. Στο *Πλαίσιο αναφοράς ικανοτήτων για δημοκρατικό πολιτισμό* (μτφ. Μ. Παϊζή), τόμ. 1, σ. 63-70.
- Schleicher, A. (Ed.) (2012). *Preparing Teachers and Developing School Leaders for the 21st Century: Lessons from around the World*. OECD Publishing. Ανάκτηση 15/5/2021 από <http://www.oecd.org/site/eduistp2012/49850576.pdf>
- Schwartz, D. L. & Arena, D. (2013). *Measuring what matters*. The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England.
- Thomas, M. (2011). *Deconstructing Digital Natives: Young People, Technology, and the New Literacies*. New York, London: Routledge.
- Trilling, B. & Fadel, C. (2009). *21st Century Skills: Learning for Life in Our Times*. San Francisco, CA: Jossey-Bass
- Tucker, B. (2012). The Flipped Classroom. *Education Next*, 12(1), 82-83.
- UNESCO (2014). *Global Citizenship Education Preparing learners for the challenges of the 21st century*. Paris: UNESCO.

- Vernon, D. & Hocking, I. (2014). Thinking hats and good men: Structured techniques in a problem construction task. *Thinking Skills and Creativity*, 14, 41-46.
- Wilson, M. (2002). Six Views of Embodied Cognition. *Psychonomic bulletin & review*, 9(4), 625-636.
- Χολέβα, Ν. (2010). *Εσύ όπως κι εγώ, εξερευνώντας τη διαφορετικότητα μέσα από το θέατρο*. Αθήνα: Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.
- Zare, P. & Othman, M. (2013). Classroom Debate as a Systematic Teaching/ Learning Approach. *World Applied Sciences Journal* 28(11), 1506 – 1513.